Вночі прийшла осінь, і вовк хмукнув на сизий листок ожини, хмукнув і сказав: "Ого-го!" Тоді він підняв лапу і лапою вмився. Промив очі, пострушував з себе листя, послухав свист синиці і знову ліг.

— Далеко! — сказав він собі.— А навіщо?

Потім вовк заспівав. Він співав тихим старим голосом, і така дорога лежала за ним, що аж за Одесою і за Єгиптом виднілася кожна бадилина. Вовк лежав між грибами, очима у поле, і над ним по листочку опадав ліс.

Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі. Все своє сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снився молодим вовчицям.

Не один кінь з предсмертним кривавим хрипом падав на траву чи на сніг од зубів Сіроманця.

Його проклинали конюхи і пастухи.

Коли ж нічого було їсти і вовк пересиджував день або й три на болоті чи в чагарях, то й зграя сиділа позаду нього, кусаючи себе за хвости.

— Не здохнете! — казав їй вовк.— Вам аби їсти! Лягайте та спіть. У мене самого живіт — аж можна почухати його крізь спину!

І зграя мовчечки лягала.

Отоді вовк ставав на великий піст. В таку пору він любив, як цвітуть будяки. Їхні малинові голови під ластівками навпроти хмар нагадували вовкові рясну велику кров, і він, засинаючи, медово позіхав.

Тепер, на старість, вовк осліп. Бурхлива темнота зацарювала в його очах. Один лише нюх водив його по світу. І кашляти вже почав. І снився щоночі йому єдиний сон: срібні очі пострiляних вовченят, пострiляні вовчиці з білими зубами у землю, і снився він собі сам.

Свистіла уві сні синиця, хропли миші у норах, і здалеку запахло кіньми. Сіроманець здув прилиплий до носа листок, встав і пішов на кінський той запах.

За лісом при горі-долині миготіло село. Бід села охляп на коні їхав Василь Чепіжний. Кінь крутився під ним, харапудився, але Василь бив його прикладом рушниці по заду, і кінь віз його далі.

Сіроманець похлебтав з калюжі води, лугом відбіг від лісу і від дороги, заліг за копицею сіна. Нанюхав у сіні кількатеро мишей, підснідав ними і знову виструнчив носа у спину Василя Чепіжного та його коня.

Чепіжний в’їхав конем у мокрий ліс. Сіроманець поволеньки на старих своїх лапах рушив за ними.

Чепіжний наставив вуха на лісову невідомість, сплигнув з коня, перекинув рушницю з руки в руку, повів коня стежкою, вивів його на галявину, прив'язав до сосни, а сам відійшов і заліг у ямі.

Сіроманець заліг і собі позаду Василя Чепіжного і його коня. Вітер дув Сіроманцеві в ніс. Вітер гостро пахнув конем, але між конем і Сіроманцем лежав Чепіжний та його рушниця.

Щось хряснуло в соснах! Василь зняв картуза і задихав у нього. Кінь затрусився, застриг вухами і ліг на землю.

— Не лягай! Не лягай на землю! — зашепотів коневі Василь Чепіжний. — Встань! Встань і пахни!

Знову щось мокро хряснуло в лісі. Рушниця в руках Василя Чепіжного сіпнулася на той хряскіт, око завмерло на мушці.

Кінь не вставав, дрібно тремтів, падали краплі на нього, і від кожної крапелини він здригався, як від пострілу.

"Старе і хворе! — подумав про свого коня Чепіжний.— Чом він тебе не з'їв, коли ти ще було молоде!.. То вже лежи, а прийде — на цей раз я його неодмінно укохкаю!"

Свиснула синиця. Її порожній осінній свист не сподобався Чепіжному. Посіявся дощ. Чепіжний одягнув картуза і ліг щокою на курки. Так вони і лежали: кінь, Чепіжний, а поза ними вовк.

Вовк звівся на лапи.

Не встиг Чепіжний ойкнути, як вибита з його рук рушниця полетіла в кущі, і Сіроманець задихав йому в покраплену дощем горлянку.

Скочив на ноги кінь, хилитнув сосною, заіржав, відірвався, повалив один кущ, другий — Сіроманець побіг було за ним, проскочив галявину, але повернувся до Чепіжного. Чепіжний світив сірник по сірникові, задкував лісом від Сіроманця, відмахувався патронташем, ускочив в болото, у воду, в мочарі — Сіроманець спокійно ішов за ним.

— На, на, все, що хочеш, на! — викидав під ніс Сіроманцеві Чепіжний із торбини і хліб, і бринзу, патрони викидав.

Сіроманець загнав Чепіжного по шию в озеро і сам сів на березі.

Перед оком Чепіжного на воді тихенько кипів осінній дощ, за осокою сірів Сіроманець.

— Замерзаю! — кричав Чепіжний крізь дощ над водою.— Пропаду! Пропадаю! Гав! Гав! Гав! — загавкав Чепіжний до Сіроманця і люто рушив з води на нього.— На мене — їж! Жери мене! Зжери мене, як ти з’їв мою козу восьмого березня! Я перебив твою зграю і вовченят перебив, я!

Чепіжний вигрібся на берег, плюнув у руки і кинувся на вовка.

Сіроманець збив його своїми старими грудьми назад, у воду...

Мрячився дощ, при горі-долині миготіло село, гуркотів у небі високий літак.

Прилетів вертоліт. Порозганяв на вигоні курей і сів перед вікнами села — Сашко побіг і собі подивитися. З вертольота вилізло шестеро дядьків з рушницями та патронташами, до них від контори почвалав з обмотаною шиєю Василь Чепіжний.

— А видумали — що?! — бухикав щасливий Чепіжний.— Він причаївся тут, у нашому лісі, до ранку держав мене по шию в воді, мало я дуба не врізав! А тут ще зуб розболівся... Коли б не зуб, то я сам би перегриз йому горло! Я вже йому й коня прив’язав до сосни, коли ж чую: на рушницю мою тільки хтось плиг із кущів, мах — і рушниця летить, наче її й не було у моїх оцих-о руках! Дивлюсь, а він уже стоїть переді мною, як грім. Зуби не зуби, а метрові кілки затесані, язичище горить, як черінь, і пахне від нього кров’ю. Тоді він лапою обмацав мої кишені, зняв з оцієї ось шиї торбу з хлібом і каже, прямо-таки так і каже: "Руки вгору!" Що робити? Піднімаю. Стою. Злякався. Він облизався і гарчить далі: "Кажи спасибі, що я сьогодні не голодний. Але затям: доїм усіх ваших коней, візьмуся тоді за вас і за ваших дітей, а тебе, Чепіжний, першого з’їм! Марш з мого лісу!" Я задки-задки, руки болять, дощ у рукави наливається, отак і відступаю, а він іде, хліб мій жує, пожує і виплюне — не голодний! Дивлюсь: позаду мене вода, озеро. Хотів я озеро було обійти, дорогою задкувати, так він до мене тільки — плиг! Та лапою по

морді мене тільки — лясь! "Лізь,— каже,— у воду, Чепіжний, бо з’їм, хоча я сьогодні і не голодний". Що робити? Лізу. Стою по шию. Руки над головою, рукава повні дощу, ллється, одним словом, вода згори і зсередини, кругом вода. А він сідає на березі, обмотується хвостом і починає, ви вірите, співати "Закувала та сива зозуля...".

— Може б, вам, Василю Дмитровичу, лягти, ну, не в лікарню, а так десь удома, та відпочити? Півночі простояти по шию у воді — так і до пропасниці недовго...— сказав хтось із мисливців.

— А що, я щось не те сказав? — визвірився Чепіжний. Потім пожував шнурка від вуха шапки,— сьогодні він був у шапці,— трохи заспокоївся.— Правда, я зранку добряче випив, та як і не вип’єш після такого потопу?

Сашко бачив, як біжать від своїх хат Шевчук з Побігайлом, вимахують рушницями І просто руками, підбігають до гурту, і вся ця рушнича армія заходить у контору.

Сашко і собі хотів було зайти, але сторожиха баба Маня не пустила:

— Іди-но ти краще вроки вчи, а то скажу батькові!

Сашко ще раз обійшов вертоліт. Вертоліт нагадував Сашкові великого пуголовка.

"Тепер пропав Сіроманець!" — подумав Сашко, і йому стало сумно біля цього пуголовка.

На подвір'ї стояв газик: батько приїхав на обід. Мати з рушником через плече зливала батькові на руки.

— Тату, прилетіли!

— Хто, синочку?

— Аж з області. Може б, ти зараз сходив до них та що сказав? По Сіроманця прилетіли! А це ж то нечесно — він один, а їх онде скільки! Тату, вони з дядьком Чепіжним у конторі, сходи!

— А що ж їм тато може сказати? — мати подала батькові рушник.

— Як-то що? — здивувався Сашко,— Татко — голова колгоспу!

— А Сіроманець — то вовк!

— Вовк, мамо, вовк!

— Він не колгоспівський, і тато за нього не відповідає.

— Тату, так? — Сашко мало не кричав.— Раз він не колгоспівський, то чий же він і що, його треба, виходить, убивати?

— Та не знайдуть вони Сіроманця, синочку. Сіроманець найхитріший вовк у світі,— сказав тато.

— А зграю його ж перебили і вовченят! Сам дядько Василь премій за вовків получив стільки, що аж чорного мотоцикла купив.

— А ти, Сашко, забув,— обізвалась від столу мати,— скільки Сіроманець коней та овець переїв?

— Скільки? От скажи, тату, скільки?

— У нашому колгоспі — нічого. Правда, козу дядька Чепіжного...

— Так,— паленів Сашко,— козу з'їв. Бо дядька Чепіжного Сіроманець не любить. Дядько Чепіжний на нього ями копає по лісосмугах. А коли пропала вівця, то всі звернули на Сіроманця. А Сіроманець її в очі не бачив.

— Побігайло відшкодував: заплатив штраф,— сказав батько.

— Тоді хто з них вовк — Сіроманець чи дядько Побігайло, що на своїх іменинах ту вівцю з’їв?

— Дався тобі цей вовк,— сказала мати,— і що ти з нього робиш святого?

— Так він живий, мамо, і йому треба жити. А потім, на те він і вовк: не буде ж він їсти манну кашу, як я. І ніхто не пече йому і не варить.

— Це у твого вовка голова не варить: загнав дядька Чепіжного в холодну воду по шию. Тепер хай тікає, куди очі бачать!

— Та не впораються вони з Сіроманцем,— знову сказав батько.— Доки вони там гомонять у конторі, Сіроманець накивав п’ятами — не те вертольотом, ракетою його не доженеш. Іди, сину, до школи, бо спізнишся.

До школи Сашко ходив далеченько. До школи була і дорога, нею ходили всі, хто хотів, а Сашко ходив стежкою, лісом. Лісом, потім трохи полем, за полем починався райцентр, а в ньому скраєчку стояла Сашкова триповерхова біла школа.

Сашко пройшов ліс, вийшов у поле, як почув скрекотіння вертольота: півколом низесенько над лісом він летів на Сашка. Сашко чи злякався, чи що, але сів на землю і прикрився портфелем: над Сашком пролітало однооке обличчя Чепіжного, воно швидко летіло туди, у степи, у яри, за Буг, до лиманів, Сіроманцеві на погибель.

Того дня до школи Сашко не пішов. Він повернувся до лісу, пригарбав листям портфель, щоб не носитися, подивився на срібне павутиння на сучках, на павучків, заліз рукою у низеньке порожнє чиєсь гніздечко, пошарудів у гніздечку опалим листям і — куди б це його піти? — подався до яру.

У яру нічого не росло — боялося весняних вод: з полів саме цим яром летіла весняна вода і могла забрати не те що деревину або кущ, а навіть і п’ятеро вертольотів, коли б вони їй стали на дорозі. Тому яр порожнів і влітку і восени. Дріботіли по ньому вівці та кози, скубли під молочаєм присохлу траву та боялися Сіроманця.

У яру пахло овечим та козячим духом, хоч їх самих давно вже перегнали в інші ситіші місця. Нагрітий за літо яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками. Тихо пливло павутиння, і тоненька хмарина лежала над яром, наче капустяний листок. Сашко приліг на молочай і заплющив очі: "Де він є, отой Сіроманець? — думав собі Сашко. — Взяв би та й утік десь в інші краї чи гори, де вовків люблять. Аби я був вовком, я б тоді все розказав Сіроманцю і про Василя Чепіжного, як він ночами краде у полі солому на мотоциклі: під’їде до скирти, нав’яже на дріт в’язку соломи, прив’яже до мотоцикла ззаду і тягне. І ніхто не ганяється за Чепіжним на вертольоті! Ніхто! Ні за ним і ні за такими, як Побігайло!"

Вечоріло, Сіре повітря між вечором і ніччю текло собі яром до лісу, і в такому повітрі над Сашком летіла чи то сорока, чи інший хтось. Сашко поплентався до лісу по портфель. Поминув сосняк, пішов дубиною; в дубині вечеряли дятли, наїдаючись, видно, на зиму. Ще по дорозі провів рукою по ліщині, намацав горішок, кинув на зуби: горішок сухо стрельнув під зубами; гойднувся листок на березі, наче подумав: падати йому сьогодні чи почекати краще до завтра.

Раптом Сашко відчув, що хтось дивиться йому в спину: за дубом хтось стояв! "Піти глянути чи не йти? А може, воно звір який та ще

вкусить? — завагався Сашко. Але вирішив: — Чого це я та стану його боятися? Піду гляну".

За дубом стояло теля. Відбилося, мабуть, заблудило, не знає, куди іти.

— Що, дурнесеньке, страшно? І їсти хочеш? Ото не треба блудити,— Сашко підійшов до теляти, хотів було почесати йому за вухом, але рука завмерла: перед Сашком стояв вовк. Сіроманець. Сашко задерев’янів. Сіроманець тим часом обнюхав його з ніг до голови, лизнув на куртці ґудзика і ліг на листя. Сашко потроху відторопів, прийшов до тями і сам сів навпочіпки біля Сіроманця.

Вовк потягнувся до нього мордою і ще раз лизнув Сашкове коліно.

— Так от ти який лизунчик, а ще Сіроманець,— сказав Сашко і погладив Сіроманцеві шию, почухав під горлом. Сіроманцеві це, видно, дуже сподобалось, ніхто його так приємно не лоскотав, і він по-вовчому сказав Сашкові:

— Ще!

— А за тобою ж погналися по степах на вертольоті — даром бензин палять! — засміявся Сашко.— А ти ось тут біля мене! Ти і не подумав тікати, бо ти у мене розумний, вовчичку. Пиріжка з печінкою хочеш?

Ліс поночів на очах, і де того портфеля шукати, коли темно? Сашко повзав від дуба до дуба, перегрібав листя — нема. Вовк і собі зачав нюхати під дубами, попирхав в листі неподалеку від Сашка і тихо вискнув — портфель!

Пиріжки з печінкою вовк, видно, любив з дитинства, бо ковтнув пиріжки, навіть не пожувавши.

— Я тобі завтра ще принесу,— сказав йому Сашко,— завтра у мене неділя, увесь день — наш! Але ж ти мені дивись: з лісу не виглядуй. Чепіжний думає, що ти втік з нашого лісу, і вірно: нехай так думає...

Сіроманець провів Сашка до узлісся, потерся мордою об Сашкове плече і так стояв, аж доки запах його нового товариша не ослаб у глибині темного листопадного вітру.

— Хіба у нашому селі собаки? З ними не те що на Сіроманця, а й так по вулиці стидно ходити! Котів бояться! Ширпотреб! Ганьба на ввесь світ! — жалівся Чепіжний своїй жінці.— Ну, ти тільки глянь на нашого цього вилупка: криве, ледаче, гуси його скубуть! О, бач, о, всі брови повискубали! Геракл!

— Що ти до нього причепився? Таке вже воно й буде.

— Це через тебе він не росте!

— Через мене? Здрастуйте!

— Бо ти з ним носишся, дихаєш на нього, щоб і порошина не впала. Молоко грієш! От він і не росте, бо хитрий, думає: виросту — райське життя скінчиться!

Розвінчаний господарем Геракл ображено, але достойно покривуляв з подвір’я світ за очі на город.

— Все! Їду! — сказав Чепіжний, одягнув нового картуза, завів мотоцикла і вискочив на дорогу.

Розвиднілося Чепіжному в Києві. Попитав щось в одного міліціонера, в другого і покотив униз, до Дніпра, на базар.

На базарі припнув на замок мотоцикла до стовпа, а сам заспішив до собак.

Папуг, снігурів, черепах, причандалля рибальське, начиння мисливське Чепіжний проминув, навіть не пристоявши. Біля собак він перевів подих, і розчарування потрясло йому душу: де не глянь — продавались самі геракли... Кривенькі, маленькі, нерозумненькі, богобоязливі.

— І де їх таких тільки клепають?! — підняв одного за вухо, подивився, чи чорно в роті.

— Скільки йому? Почому? — і кинув на рядно.— У мене таке вже є!

— А ви обережніше, товаришу, не можете? Коли б вас так підняти за вухо та кинути? — обізвався власник собачки, маленький чоловічок, як і його товар.

— На вухо, підніми! — зареготав Чепіжний.

— Патракал!

— Хто? — не зрозумів Чепіжний.

— Пантагрюель! — добив Чепіжного чоловічок.

Але Чепіжний вже не чув, що він Пантагрюель, він поніс свою обурену душу собачим рядом далі: дрібне та мале, даром не треба!

— Так,— сказав Чепіжний.— Гулятиме Сіроманець до власного скону при такому собачому калібрі.

— А ви, товаришу, може, собачку хотіли?

— Де?

— Та є тут у мене одна знайома із Сєвєра, із тих широт.— Плюшевий капелюшок на бабці, зморщені чобітки, зуб золотий у роті...

— Така, як оці?

— А вам яку треба?

— На вовка!

— Саме те, що вам треба!

Бабця повела Чепіжного вуличками, де пахло капустою і ваксою для черевиків, вивела його на другий поверх, трьома ключами відімкнула двері. Чепіжний мало не задихнувся: котячий дух був настільки міцний, що Чепіжний завагався йти далі.

— Прошу, прошу,— співала бабця. Чепіжному відкрилася чудесна котяча панорама: коти сиділи, спали, гралися на підвіконні, на столі, на шафі, навіть один примостився на люстрі.

Зачувши хазяйку, котяче царство позривалося зі своїх місць і зустріло її таким дружним котячим гімном, що Чепіжний затулив вуха.

— Куди ви мене привели? Я ж вам сказав: мені потрібен собака на вовка! З котами — я ще такого не чув, щоб на вовків ходили!

— Прошу в сусідню кімнату,— заспокоїла бабця Чепіжного.

В сусідній кімнаті біля каміна на кожушині лежала жовто-сіра мрія Василя Чепіжного! Від могутніх лап, могутніх грудей до могутньої морди на Василя дивилося те, на чому він, не думаючи, і зробив свій вибір.

Віз її,— а це була вона,— Чепіжний в колясці, як принцесу. Кілька разів на автобусних зупинках, де було побільше народу, гальмував, довго пив у буфеті воду, неквапно повертався до мотоцикла, проштовхувався крізь захоплений, здивований натовп і віз своє щастя далі.

— Дивись! — сказав він жінці.— Вовкодавиха. І скоро цуценят приведе! За півроку виростуть, оточу я з ними Сіроманця, а потім і продам на тому ж базарі в Києві,— з руками одірвуть! Налий їй молока.

Сашко задихався і заморився — більше години вони бігли з Сіроманцем лісом до глинищ. Ті глинища були покинуті у яру давно. Ніхто не навідувався до них уже роками. Ще після війни люди возили звідти глину на хати: світло-жовту, червону, брали й білу. Але то було давно. Тепер глинища позаростали шипшиною, глодом, усім колючим, що тільки росло на світі.

Туди і привів Сашко Сіроманця.

— Будеш отут жити. Тут тебе ніякий Чепіжний не знайде.

З глиняних глибоких нір дихало вогкістю і пусткою. Сашко вибрав підходящу для Сіроманця нору, розчистив її трохи лопатою, нарвав пирію, настелив, ліг сам:

— Тепло і тихо, і на голову не буде крапати.

Сіроманець заліз і собі, обнюхав стіни, сів поруч з Сашком.

— Поки поживеш тут. А далі будемо думати. Треба, щоб минув якийсь час. Потроху-потроху я підготую батька, щоб ти перейшов жити до нас додому. Чого ти сам будеш тинятися? Зграю твою перебили, лишився ти сам, дійсно, як вовк,— будеш жити у нас. На харчі я тобі зароблю, сяду на все літо на трактор — от тобі і харчі, ще й лишиться! Не треба,

Сіроманцю, лише падати духом. А житимеш у нас — Чепіжний тебе пальцем не торкне.

Вовк слухав, поклавши морду на лапи, заплющив очі, задрімав.

— Олександре Степановичу,— молив Чепіжний Сашкового тата,— благаю вас: одну тільки ямку! Там такі чагарі, що не те що худоба — танк не пролізе. А Сіроманець, я певен, буде рятуватися в тих чагарях, іншого виходу в нього нема: а тут йому і ямочка, тільки — шух! І Сіроманець у нас у кишені.

— Ви б, Василю Дмитровичу, краще подумали, що нам робити з дикими кабанами? Розплодилося їх, як не знати чого, картоплю в полях риють, а що з кукурудзою вони роблять? А лосі сосняки нівечать! А вашому товариству очі муляє Сіроманець!

— Ваша правда, Олександре Степановичу, настав час добиратися і до лосів, і до кабанів. То не було жодного у наших краях, а тепер розвели на свою голову. Доберемось! Сіроманець, ох, якби ви знали, як він сидить мені в печінках, спати не можу, жити не можу, як подумаю, що він ще ходить по світі, щоб ти був удавився тією моєю козою! Одну лише яму, Олександре Степановичу, земля ж замерзає, сніг на носі!

З киркою і лопатами злізли з мотоцикла і підійшли до тернових чагарів.

— Як ти його в чорта пролізеш крізь них? — засмучено сказав Побігайло.

— Да-а... — похитав головою Чепіжний. — Але спробуємо!

— Я не полізу,— сказав Шевчук,— що я дурний лізти в оце тернове пекло? Лізь ти першим і вилізь назад, а я тоді побачу твою одежу і пику!

— Лізь, лізь! За мною!

— Що я тобі, гадюка чи вуж? — впирався Шевчук.— Який це тобі розумник сказав, що саме в ці кущі зайде Сіроманець, щоб спеціально упасти в нашу яму?

— А-а! Багато розумієш! — Чепіжний пішов на приступ. Нагнув голову, укрився полою плаща і повільно посунув уперед.

Нарешті чагарі було взято, і всі троє заходилися довбати вовчу яму.

Видно, ця робота була аспидною.

— А будь ти неладна! — кричав Побігайло.— Який мене чорт затягнув сюди? Ґвалт — око виколов!

— Вухо проштрикнув! — ревів, плачучи, Шевчук.— Інвалідами вийдемо звідси, як іще вийдемо!

— Копай, копай! — скреготав зубами Чепіжний.— Он сніг у повітрі літає.

До вечора яма була викопана. Чепіжний прикрив її тоненьким пруттям, зверху притрусив сухою травою:

— Все. Будемо сподіватися, що труди наші недаремні.

— Щоб ти, Василю, та був сказився з цією ямою. Як мене жінка такого тільки в хату впустить: подертий, живого місця нема на мені, сіроманець я бідний та нещасний! — бідкався Шевчук.

Для Сашка настали дні щастя і тривог. Сіроманець проводжав його лісом до школи, зустрічав його на узліссі. Одного дня Сашко відкрив, що

Сіроманець сліпий. Він показав вовкові кольорові малюнки різних звірів у журналі "Натураліст": Сіроманець дивився кудись у просторінь, в одну точку.

Сашко заводив журналом перед його очима: ніякої уваги. Сашко підняв над головою яблуко:

— Ну, подивись, що це у мене в руці, подивись!

Вовк ліг на землю і тихо заскімлив.

— Ти що, вовчику, не бачиш, ти сліпий?

Сашко провів рукою по очах Сіроманця — той не змигнув. Лизнув лиш Сашкову руку.

— А як сніг упаде, стане видно твої сліди, що ході? Живи в гнилищі і нікуди не виходь. Сьогодні я поговорю з батьком.

— Мамо, тато де?

— Поїхав.

— Куди?

— В район на конференцію.

— На скільки?

— На два дні. А що?

Сашко не відповів, пішов у свою кімнатку робити уроки.

Шерхла вода у відрі на криниці, на груші трусився листок. Пішов сніг.

На другий день Сіроманець Сашка не зустрів. Даремно Сашко і гукав його, і шукав слідів на снігу. Сашко побіг до глинищ.

В глинищах і біля вовчої нори сніг лежав чисто. Сашко заліз у нору — цієї ночі Сіроманець тут не ночував.

"Злякався снігу і втік, де сніг ще не впав і де його мало знають,— подумав Сашко.— Та, мабуть, і добре зробив, та й харчуватися ж треба... А тут ще батька нема, як на зло..."

Гірко і тоскно стало Сашкові.

Вночі йому снилися айсберги: вони пропливали в синьому океані біля Сашкової хати повз голу грушу, і Сашко сумно дивився на них із вікна.

Проснувся Сашко від собачого лементу.

— Мамо, що там таке?

— Сіроманця спіймав дядько Василь. Впав, бідненький, таки у яму...

— Як?!

Біля контори на возі лежав зв’язаний Сіроманець. Шевчук і Побігайло зосереджено курили, кидаючи на Сіроманця значущі погляди.

З контори долітав голос Чепіжного:

— Алло! Алло! Так, у яму. Коли? Сьогодні вночі. Я як знав. Дай, думаю, вранці запряжу та поїду подивлюся. Приїжджаю — є! Ну, ми його

з Шевчуком і з Побігайлом того... Де? А ось на возі лежить перед конторою... Так коли вас чекати? Ага. Слухаю. Єсть.

Сіроманця повезли до кузні. Дядько Василь відчинив двері і сказав:

— Отут перележить, коли не хотів у лісі.

Вони поклали Сіроманця на драбину і віднесли в кузню.

Падав тихий вспокоєний сніг, на горбі темнів ліс. За хатою плакав Сашко.

Замлілий вовк лежав у кузні на драбині біля горна. Зі стелі крізь старі щілини на нього сіявся іній. Вовк розкрив рота під іній, і йому стало легше дихати.

"Ну й ну,— сказав собі вовк.— Дожився".

Він поворухнув замотузованими лапами, понюхав молоток біля ковадла та й наче заснув.

Тієї ночі собаки подуріли: навіть Геракл завивав так, що йому темніло в очах. Деякі, боячись завивати в самотині, зібралися в гуртки і хором у п’ять-шість голосів дали такий концерт під вікном хати Чепіжного, що він вискочив на сніг у кімнатних капцях на босу ногу, схопив весло і кинувся розганяти співаків. Тікаючи, хор з переляку взяв на октаву вище — у Чепіжного залящало в вухах.

— Сіроманця зачули, герої? Чи, може, безталання своє, аби ви мені виздихали всі підряд!

— У-у-у! — з усієї сили із сльозами на очах затяг від сарая Геракл.

— Соліст-одиночка, і ти ще мені? — замахнувся веслом Чепіжний.— Погибелі на вас немає!

Геракл, рятуючись, заліз у ринву, Чепіжний затарабанив по ринві веслом.

Сашко все те бачив і чув: він сидів на підвіконні у темній своїй кімнатці.

Чепіжний присів біля клітки Вовкодавихи. Блимнули з пітьми її вогкі очі, очі її дітей на свіжій соломі. Чепіжний довго дивився на них, підняв ногу, зняв капця, витрусив сніг і сказав:

— Чули, якої тепер співає Сіроманець? Доспівався. Десятому закаже!.. Ви ж мені дивіться — ростіть, бо все може бути, ще оно і кабани, і лосі...

Чепіжний встромив у засніжений човен весло, рипнув дверима, ліг. З подушки йому у голову вила сільська собачня.

Сашко вийшов у коридор, намацав татові валянки, вліз у них, наче провалився у воду, накинув кожушок, тихо прочинив і зачинив за собою двері, пішов подвір’ям до груші; на груші на сучку висів садовий ніж — тато забув його, коли восени підрізав пагілля, почепив і забув. Сашко зняв ножа, пригнувся під вікнами, щоб тато з мамою, чого доброго, не помітили, і вибіг на вулицю.

Повалило снігом, потонули у ньому хати і дерева, невидима собачня потягнула свої зморені голоси по своїх домівках.

Сашко прямував до кузні. Кілька разів падав, провалювався по груди, у валянки набилося снігу.

Біля кузні оглянувся на білий глухий світ, прислухався, засунув шапку у кишеню,— щоб не злітала з голови та щоб лишній раз по неї не нагинатися,— і підійшов до дверей. На дверях висів не замок, а замчище — так постарався Чепіжний.

Вовк розплющив очі і заводив носом.

— Сіроманцю, це я, Сашко! — почулося вовкові з того боку дверей.— Замок, горе моє! Попались...

Сашко обійшов кузню — ні вікна, ні віконця. На причілку кузні ріс берест,— обліплений снігом, берест злився з усім білим навколишшям, і Сашко відразу його не помітив. Берест ще дуже давно поклав на плоский дах кузні своє гілля, і так вони разом з кузнею доживали віку.

Сашко, скинув на сніг кожушину, хукнув у долоні, ще раз оглянувся увсебіч, поліз на берест. Лізти не давали татові валянки, чіплялись за гілки, не згиналась у колінах. Тоді Сашко махнув однією ногою, другою, валянки попадали біля кожушка в сніг, поліз босий. Лізти було невисоко, і нараз він опустився на засніжений дах кузні. Руками, ногами розгорнув сніг, колупнув ножем інтернітину.

На вовка зі стелі посипало снігом, вовк завовтузився, зітхнув і затих.

Сашко працював, що називається, і вже за кілька хвилин на нього зсередини кузні глянула темінь.

— Готово! — прошепотів він униз, у темінь. — Плигаю!

Сашко бухнувся біля голови Сіроманця.

— Де ти тут? Нічого не бачу, хоч око виколи!

— Хох! — сказав вовк.

Сашко став на коліна, почав обмацувати темінь, натикнувся добряче лобом на ковадло, і вже Сіроманець щемко задихав Сашкові в обличчя. Сашко обійняв обома руками вовка за шию:

— А ти думав як? Ти думав, що тобі кінець, Сіроманчику, ну скажи, думав? Не кінець, давай сюди лапи!

Захрумкотіло під ножем мерзле мотузяччя, тріснув під ножем брезентовий пояс, яким Сіроманець був прив’язаний за горло до драбини, і вовк звівся на замлілі лапи.

— Ти, головне, не бійся, не бійся. Як тільки завтра відчинять двері — кидайся прожогом, напролом. Бо витягти тебе через оцю діру в стелі я не можу... Найголовніше — кидайся і лети скільки сили, щодуху до лісу... Прощай, вовчику, я пішов, бо Чепіжний, він такий, може сюди прийти і серед ночі, подивитися, як тут і що... Як будеш живий, не забувай мене, я тебе ніколи не забуду. Прощай! — Сашко ще раз обійняв Сіроманця, той лизнув Сашкові руки, щоку...

Сашко підняв драбину, приставив її до стіни і поліз у діру. Виліз на дах, обережно відштовхнув драбину назад у кузню, заклав дірку інтернітом,— все як і було,— спустився берестом на землю. Швидко витрусив з валянок сніг, взувся, накинув кожушину і побіг, як міг, крізь білу снігову глибінь додому.

На подвір’ї Сашко пригнувся під вікнами знову, прокрався до груші, почепив на сучок ножа, тихо обмів віником валянки, зайшов у коридор, зачепився валянками навпотемки за порожнє відро. Відро гарикнуло на увесь дім, наче воно було не відро, а цистерна. Сашко закусив пальця.

— Хто там?

— Це я, тату, відро зачепив ненароком...

— Сніг іде?

— Валом валить.

— Ну, добре. Спи.

Сашко навшпиньках зайшов у свою кімнатку, хутко ліг, заплющив очі: в синьому океані біля Сашкової хати повз голу грушу пропливали білі айсберги. На одному під пролітаючими птицями сидів вовк і махав на прощання Сашкові лапою.

Вранці перед конторою сів вертоліт. Сашкові він дав себе знати в повітрі, і Сашко був на ногах. З вертольота вийшло двоє чоловіків у білих халатах, з носилками.

— Зловився! — дихав морозом Чепіжний.— Стільки років пильнував я його, посивів і серце зірвав на ньому!

Чепіжний був урочистий, і його буряковий кулак грізно здіймався над фланелевими снігами.

Прихурчав мотоцикл. З мотоцикла в білих шоломах збігло двоє хлопців, і передній став обклацувати Чепіжного фотоапаратом.

— Станьте сюди, Василю Дмитровичу, на фон вертольота.

— Що я вам, космонавт! — сміявся Чепіжний. Але стати — став.

— Вибачте, Василю Дмитровичу, і не звертайте уваги на цей мікрофон, але декілька слів для нашого районного радіо та для газети.

Чепіжний взяв мікрофон, подивився на нього, як на недоспілий баклажан, і сказав:

— Зловлений в тернових чагарях за Івановим яром останній у нашому районі, а незабаром і в світі вовк Сіроманець.— Чепіжний набрав повітря. — Це не казка і не легенда. Сіроманця спіймано. Ми можемо лише пожалкувати, що його спіймано так пізно. Тепер ми і наші кози з кіньми можуть бути спокійними. Бо вовк Сіроманець ще під час свого дитинства був лютим звіром; він водив тьму-тьмущу зграй, переїв сотні тисяч нашого поголів’я, а в останні часи почав підкрадатися до наших посівів, толочив, припустімо, ячмені і пшеницю...

— Василю, і тобі не стидно отаке городити,— жалісно подивилася на Чепіжного сторожиха баба Маня.

— Так це я для газети,— швидко, пошепки проговорив Чепіжний.— Ідіть та краще підметіть в конторі... Звиняйте, так от: гадаю, що Сіроманець віднині і навіки житиме в обласному звіринці, тобто в зоопарку. Я особисто зобов’язуюсь, якщо треба, двічі на рік — на Восьме березня і на сьогодні в ніч його злову,— яке там у нас сьогодні число? — неважно, завозити Сіроманцеві на мотоциклі в область у зоопарк стільки м’яса, скільки він з’їсть за добу... Я знову жалкую про пригнічений теперішній вовчий стан, але що поробиш? Всіх його сіроманчих ще не вловлених товаришів чекає нерадісне майбутнє як на наших земних материках, так і на інших планетах!.. Все, виключайте. Тепер — до кузні!

До кузні вийшло старе і мале. Чорніли у снігу шапки малечі, сумно перемовлялися тітки у плюшевих напівпальто; собачня зайняла позиції поближче до своїх хат, наче щось відчувала, моторошно оглядаючись навкруги.

— Біжіть, хлопці, та розженіть цю капелу,— звернувся Чепіжний до малечі, показуючи ключем на собак.— Жити всю ніч не давали!

Чомусь ніхто не побіг, навпаки, всі підсунулись ближче до кузні.

Білі дяді з вертольота поклали носилки на сніг, а самі поклались вухами до стіни — слухати вовка.

— Ти ба, що зима наробила: вічка в замку не видно,— вштурхнув Чепіжний ключа у замок. Довго копирсався у нім і так і сяк.— Не відкрию. Треба збивати ломом.

Сашко, зиркаючи на кузню, ходив по подвір’ї, наче чогось шукав, заглянув у криницю, потрусив засніжену грушу, знайшов у кишені морквину, став її гризти.

Чепіжний розмахнувся ломом, і замок відвалився йому під чобота.

Чепіжний відкинув лома, викашлявся і — відчинив двері.

"Що таке? Де вовк? Чому він не вибігає?" — Сашка кинуло в жар. Ті двоє в білих халатах взяли носилки й слідом за Чепіжним зайшли в кузню.

"Що таке? Що таке? Може, він здох чи злякався? — горіло в Сашковій голові.— А може, вночі він стіну прогриз у кузні чи підкопавсь під фундамент та втік?"

Раптом з кузні вискочили ті двоє в білих халатах, без носилок, вискочили і кинулись тікати:

— Тікайте! Вовк!!!

Тітки, малеча, дядьки не встигли до ладу гаразд нічого зрозуміти, як, рачкуючи, з кузні виповз сам Чепіжний. За ним поволеньки йшов вовк.

Чепіжний зарачкував вліво, потім управо, вовк дихав йому на шапку. Чепіжний загарбався головою у сніг і вкляк.

Всі тікали: мале плакало, старе кричало, підхоплювало малечу на руки, бігло, губило в снігу шапки і рукавиці...

Вовк знехотя перескочив через Чепіжного і невеликими стрибками завернув поза кузню до тихого лісу.

Кореспондент поклацав фотоапаратом всю цю історію від початку і до кінця і, коли вовк загубився в снігах, розреготався...

— Що там таке, синочку?

— Тату, Сіроманець утік!! Дядько Чепіжний плаче — не плаче, а реве!

— Заводьте вертольота! — кричав Чепіжний, випльовуючи сніг.— Ігор! Іван! По рушниці! Далеко не зайде — сніги! Заводьте вертольот!

Чепіжний влетів у своє подвір’я, підгилив спантеличеного Геракла, вбіг у хату, схопив рушницю.

Скрекотів вертоліт; важко, з підсапом, бігли до нього Шевчук з Побігайлом.

— Доженуть вони його, тату, чи ні? А вовк у сніг заритися може, доки вони пролетять, і пролежати в снігу до темноти?

— Ти говориш, синочку, наче ти з Сіроманцем на одній парті сидиш,— сказав тато.

— Сидіти-то я не сиджу, а Надія Петрівна каже, що треба оберігати не тільки воду, повітря і ліс, але й звірів.,. А вовка я, може, люблю, тату!

— Сашко став на лижі і пішов до школи. Над ним і вовчим слідом від кузні поскрекотів вертоліт.

Ліс тепло дрімав у сніговій халабуді. Дрібненькі хрестики від синичих лапок, замерзла блідо-блакитна голівка лісового дзвоника, мишачий послід під ліщинником, щиглики на кінському щавлю перезимовували цю зиму.

Сашко проковзав галявиною повз дуби на біле поле, білим полем доходив до школи, як вилетів над лісом вертоліт, полетів на село, потім чомусь розвернувся і полетів своїм животом на Сашка. Вертоліт почав знижуватись. Сашко сів на сніг. Вертоліт здув із Сашка і шапку, і шарф, мало кожушину не зніс, обзавірюшив, піднявся і полетів.

— Син нашого голови! А я думав — вовк...— В Чепіжного сіпалося око.

Вчителька Надія Петрівна ввійшла в клас:

— Добрий день!

— Добрий день!

— Сідайте... Сашко, це правда, що з вашого села сьогодні втік із кузні Сіроманець?

— Втік,— відповів Сашко і сів.

— Ти сам бачив? — запитала Надія Петрівна.

— Бачив.

— Діти, де живуть вовки?

— У лісі,— хором відповів клас.

— У лісі. Вірно. А от ти, Сашко, ходиш лісом до школи. Невже тобі нема асфальтової дороги?

— Надіє Петрівно,— важко підвівся Сашко,—хай нею ходить хто хоче. А я люблю лісом.

— От скажи, Галю Грушецька, про що я розповідала на минулому уроці?

— Про Індію. Про тигрів-людоїдів,— тонким, як ліщина, голосом відповіла над головою Сашка Галя Грушецька.

— А в нас тигрів немає! — скинувся Сашко.— І ще ви говорили, Надіє Петрівно, що звірів треба оберігати... А я вовків не боюсь, бо якраз на тій моїй стежці до школи я нікого не боюсь.

— Чому? — спитала Надія Петрівна.

— А тому.

— Мусиш бути, Сашко, чемнішим.

— Вибачаюсь. Вибачте.

— Тепер відповідай точніше.

Сашко подивився на біле вікно, на біле небо, з якого наче й ніколи не гримів грім, і ластівки не літали по ньому, і запитав:

— А коли діти, приміром, такі, як ми, лишилися після війни без батьків, то їх держава спасла?

— Так,— сказала Надія Петрівна.— Держава дала їм дитячі будинки, школи, харчі, одежу.

— А тепер людям старим? — домагався Сашко.

— Наче ти не знаєш, Сашко! — скрушно відповіла Надія Петрівна.

— А якщо хто осліп?

— Чому ти про це запитуєш? — насторожено підійшла до Сашка вчителька.— Відповідаю: держава посилає таких людей, ну, наприклад, в Одесу, в знамениту на увесь світ лікарню імені Філатова. Але я не розумію, Сашко,— посміхнулась Надія Петрівна,— в чому ти потребуєш допомоги: в пенсії, чи, може, ти погано бачиш?

Клас засміявся. Засміявся і Сашко:

— То ви ж самі кажете, Надіє Петрівно, що людей у нас оберігають.

— І воду, і землю, і звірів треба оберігати.

— І я про те ж.

— І що, оце після уроків ти сам будеш іти лісом? — запитала Надія Петрівна.

— Так я на лижах.

— На лижах. А ніч?

— А я нічого не боюся.

— А раптом вовк? — строго запитала Надія Петрівна.

— Не лякайте. А то я й справді злякаюсь,— сказав Сашко.— Ви краще, якщо хочете, спитайте мене про будь-яку столицю на світі і де вона є, в якій країні?

— Спитаю...

— Що ти плетеш,— прошепотіла Сашкові Галя Грушецька.— Яблуко хоч? І я з тобою піду лісом додому, добре?

— Твоє діло.

Сашко і Галя Грушецька йшли світлим лісом додому: на одній лижі човгав Сашко, на другій Галя.

Внизу маленькими чорними стовпчиками по асфальтовій дорозі плентався гурт школярів.

З лісу хотів було посвітити місяць, але не встиг: пішов сніг на сніг. До лиж стало налипати, і Сашко сказав Галі Грушецькій:

— Знімай лижу, налипає, візьму на плече. Будемо брьохкатись.

Пройшли, пройшли і стали.

— Яблука у нас більше нема,— сказала Галя Грушецька.

— У ноги не змерзла?

— Наче ні. Тепло.

— А в руки?

— І в руки.

— Чорти нас понесли по такому снігу.

— Давай пристоїмо,— сказала Галя Грушецька.— Важкувато.

— Пристоїмо. Чого ж.— Сашко скинув лижі з плеча.— У твого батька рушниця є?

— Нема,— гріла рукавичку Галя Грушецька.— А чий це слід? Часом, не вовчий?

— Де? — Сашко всупив носа в заглибини на снігу.— Не розберу... Але — ні. Вовк іде нога в ногу, а це якісь розкаряги. Та й до того ж давні... А Сіроманець дременув уранці.

— Ти дійсно його трохи бачив?

— Так вже ж, що не спав...

Сонний ліс тихо спав у таких, як і сам, сонних снігах.

— Що то, глянь — хтось іде! — чужим, не своїм голосом сказала Галя Грушецька.

Від села полем до яру сунуло шестеро душ людей, за спинами темніли якісь клумаки, в руках вгадувались рушниці,

— В засідку на Сіроманця. Дядько Чепіжний хоче, видно, добряче змерзнути... Так їх Сіроманець у лісі й жде: нате мене, вже бийте, бо шкода мені ваших носів — можуть повідмерзати у лісі!..

Тим часом Сіроманець тікав. Пахли здалеку кошари і ферми, пахли села, але він ухилявся від тієї знади і нанюхував степ.

Кілька разів він зупинявся, піднімав голову в небо і слухав, чи не летить вертоліт.

Забіг аж до лиману. Лиман тієї зими не замерз. Вовк підійшов до води, лизнув її солонини і зрозумів, куди йому треба бігти,— бігти в солоні степи, в солончаки, де хоч і немає лісів, але й мисливців не мусить бути.

Раптом Сіроманець заліг: з горба вітер доніс йому запах дикого звіра. Саме дикого, бо за своє життя Сіроманець нанюхався всяких запахів, в тому числі і свійських, повільних та теплих, відгодованих запахів кіз та овечок... Він ще раз понюхав простір навколо себе — чи не пахне селом чи людиною — і поповз на той горб, де стояла скирта соломи.

Від тієї скирти Сіроманцеві забило подих дикими кабанами. Проти вітру він доповз до скирти на два-три стрибки, як раптом табун свиней почув хрюкіт свого головнокомандуючого і шмигонув за ним у степ. Останнім потелющився в снігу підсвинок: тягнув задню, видно, хвору ногу, заборсався, та було пізно — Сіроманець збив його на бік і вчепився зубами.

З кузні вийшов спантеличений Чепіжний: в руках у нього було вовкове мотузяччя і ремінь. Чепіжний здвигнув плечима, обійшов кузню, пильно подивився на берест, здвигнув плечима ще раз, зайшов у кузню знову. Оглянув стіни, подивився на стелю.

— Убийте мене — не доберу нічого! — сказав Чепіжний.

Чепіжний вийшов на поріг. Сашко проїздив трактором з причепом повз кузню: віз силос на ферму.

— Ти куди?

— Не бачите?

— На ферму?

— Ну.

— Ти не в школі? Що, сьогодні неділя?

— Ну.

— Де батько?

— А нащо він вам?

— Треба.

— Як не вдома, то в конторі, як не в конторі, то на фермах, як не там, то в полі. А що?

Чепіжний блиснув своїм огнедишним оком на вовнове мотузяччя, нічого не сказав, пішов у контору.

Сашко зло подивився вслід Чепіжному і включив "третю".

Сашків тато і агроном Павло Миронюк саме роздивлялися фотографію в свіжій районній газеті, де Чепіжний лежав на снігу, а через нього перескакував вовк.

— Кіно! — сміявся Сашків тато.— Гроза вовків сам під вовком. Та ще в такий спосіб!

Зайшов Чепіжний.

— Що там смішного?

— Гляньте, як хочете...

Чепіжний узяв газету. Обличчя його враз стало таким, наче всі сніги цієї зими впали не на землю, а йому на обличчя:

— Кореспонденти! Я їм покажу! Отак опозорить людину... Я, може, Берлін брав. Ні, цього я їм не прощу! Ви, Олександре Степановичу, як голова колгоспу, і ви, Павле Івановичу, як секретар парторганізації і агроном... Ну, як же це так? На що воно схоже? Наш колгосп один з кращих на Україні... От і зараз я зустрів вашого хлопця на тракторі. Хлопчик, якихось тринадцять років, а вже, можна сказати, спеціаліст. А воно приїхало на мотоциклі з газетки, клац-клац — і один із колгоспників опозорений!.. Я вас прошу обох, як член обласного товариства мисливців, я вас прошу... Так це ж тепер хоч із села тікай — засміють! Але найголовніше: вовк утік не сам!

— Як-то не сам? А з ким же? — запитав Сашків тато.

— Втік з чиєюсь допомогою. Диверсія! Гляньте: оце мотузяччя, яким він був особисто мною зв’язаний, перегризене чи перерізане?

Сашків тато і Миронюк пильно обдивились мотузки:

— Нема сумніву — перерізане.

— А ремінь? Гляньте, це той самий парусовий ремінь від мого старого бушлата, яким я прив’язав Сіроманця за шию до драбини,— він перегризений чи перерізаний, я вас питаю?

— От тобі й на!.. А ви ж то кузню з вовком зачинили тоді на замок?

— Зачинив. Звечора вили собаки, вили всю ніч, вили і вранці, коли прилетіли оці... Замка я відімкнути не міг, відбив його ломом,— бог із ним, у мене ще замки є,— зайшов у кузню — вовк на ногах!

— Кіно та й годі,— звернувся Сашків тато до Миронюка.

— І кіно і позор — все разом!.. Негайно їду в райцентр!

— Ми вам глибоко співчуваємо, Василю Дмитровичу, але сьогодні поїдете в поле. Возити солому, А в райцентр я подзвоню. І, дійсно, треба щось вияснити і про таємниче звільнення вовка.

— От коли б знаття — тієї ночі я сам би ночував з вовком у кузні... В обнімку, а ночував би. Коли б знаття! — бідкався Чепіжний.

Сховався Сіроманець на полігоні. Далеко в піщаних неродючих степах він надибав на полігон і наче знав — відчував, що тут йому буде спокій.

Фанерні танки, старі віджилі машини стояли в цій мертвій зоні,— ні деревини, ні куща, сніги, та піски, та воронки від бомб.

Старші льотчики навчали молодих влучати в ціль з неба: над вовком розламувалося небо, і літаки починали свої навчання.

За кілька днів Сіроманець вивчив їхній графік, достоту залазив в якусь воронку, коли літаки були ще далеко, і там спокійно перечікував смертоносний тайфун з вогню і сталі.

Потім приїздили льотчики, оглядали свою роботу; вовк одбігав від них подалі, не потрапляв на очі.

Зате по ночах було тихо. Така тиха благодать наступала, якої, мабуть, не знав жоден вовк у світі.

Ніякий Чепіжний не заходив сюди, не морочив голови гарячий гавкіт собак. Басували вітри по відкритій рівнині, гасали наввипередки, лопотіли білими сніговими полами, навивали малим молодим вітрам степові пісні.

З харчами, правда, було слабувато: миші-полівки та й усе. Інколи який заєць забігав уночі в це біле привілля, не розібравши, куди він забіг... Зайцями вовк не перебирав ніколи, а особливо в цю його полігонну зиму.

Одного разу, коли літаків прилетіло особливо багато і вовка разом з його воронкою підкинуло в небо,— він навіть подумав, що він уже не вовк, а птиця,— і опустило в чорно-біле місиво, Сіроманець оглух.

— Отакої,— сказав собі вовк.

З тієї миті прильоту літаків він не чув своїми запечатаними вухами. Не чув і вибухів бомб.

Згодом на полігоні настали, видно, канікули, літаки не з’являлися, і вовчі вуха наче відійшли. Він став навіть тихенько наспівувати собі під ніс і слухав хоч щось, принаймні свій голос.

Біда прийшла з неба. Повалили такі могутні сліпі сніги, що навіть і він, Сіроманець, злякався: він добре знав, чим ці сніги йому пахнуть. Вдень і вночі він рився в снігах, орав їх лапами і зубами, але небо наче прорвало, і жодної миші, як на гріх!

Сіроманець охляв. Він часто провалювався в сніг з головою, годинами лежав, збираючись з останніми силами, щоб виповзти на поверхню і поповзом добиратись: куди — невідомо.

Нарешті, однієї ночі підморозило. Сіроманець зрадів, але на лапи зіпнутися не міг, безсилі лапи вже не носили його. Він ліг на спину і покотився з горба покотом.

В білому колесі землі і неба він викотився на дорогу, де слабо пахло конем і старою соломою.

Чомусь прилетіла ворона. Покружляла над вовком, сіла недалеко і сказала:

— Кар.

Вовк не поворухнувся. Прилетіло ще три. Поговорили між собою, посідали носами проти вітру і наче поснули... Вовк розкрив пащу і — здох. Тоді злетіла одна ворона, друга, політали низько над вовком, подивились на вишкірені його зуби. Повсідалися ще ближче. Погойдали носами, хвостами, і тоді одна із них, найбільша, очевидно ворон, пішла пішки до вовка. Ворон ішов важко, наче мав на ногах пудові чоботи. Він зупинився збоку від вовка і дзьобом, завбільшки як великий часниковий зубок, сказав вовкові:

— Кра!

Вовк лежав мертвий. Ворон подивився на сніги, на біле небо, підняв одне крило, Друге і вискочив вовкові на спину: вовчий хвіст порішив ворона одним махом... Вперше за багато днів вовк водночас поснідав, пообідав ще й повечеряв...

...Сіроманець уже не котився — його котив вітер. Вночі подув такий степовий надлиманський вітер, що захилиталися навіть скирти. Вовка закотило в лісосмугу, він обійняв лапами якусь деревину, навіть учепився за неї зубами, але вітер відірвав його і від неї. Його котило на вогні невеликого висілка, і він нічого не міг удіяти — тільки-но ставав на свої вкрай знесилені лапи, як вітер здував його з них і робив своє...

Знайшли його льотчики. Вранці капітан Петро Лях біг на фіззарядку і за щось зачепився, впав. Витрусив сніг з-під майки, придивився — собака. Собак у їхньому молодому висілку ще не було.

— Хлопці, а чий собака? — гукнув Петро своїм товаришам.

— Де?

— А ось, замерз.

Льотчики чобітьми повідкидали з вовка сніг.

— Цуценятко — слава богу! — сказав Петро.— Щось змахує на вовка. Андрійку!

Прибіг Андрійко Лях, став на коліна, придивився і прошепотів:

— Вовк... Тату, це вовк! Не канадський, не кордільєрський, а наш степовий, польовий вовк!

— Замерз, бідолаха... Чи, може, вбили? Але хто? — звернувся Петро до товаришів.— Ніхто у нас ніколи не стріляв.— Вітер забив Петрові подих.— Добре. Побігли на зарядку, а потім розберемось!

Льотчики побігли на спортивний майданчик. Андрійко Лях схилився над Сіроманцем, відгорнув йому сніг від пащі — під пащею сніг трохи підтав. Андрійко підняв вовчу голову, поколупав підталий сніг пальцем і закричав:

— Тату! Тату, а вовк живий!

Доки біг тато з товаришами, Андрійко потягнув вовка до гаражів:

— Тату, розпалюй плитку в гаражі, я його тягну. Він дихає, хоча й помирає.

— Не тягни! Покинь, бо, може, вкусить,— з порога крикнула Андрійкова мати.

— Не вкусить! Він непритомний! І, видно, голодний, диви, які ребра, тому й прийшов до нас при такому вітрі та при зимі.— Андрійко заволік Сіроманця в гараж, підстелив під нього стару куфайку. Петро Лях нагримав на сина:

— Не підходь до нього! Якщо вовк, то нехай буде вовк. Але ти мені до нього не підходь!

Андрійко відійшов і сказав:

— Тату, ти не знаєш вовків.

Петро Лях розпалив плитку, його товариші-льотчики миттю збили в кутку гаража вовкові клітку з дверцятами, принесли м’яса і води.

Петро Лях сказав:

— Хай полежить до вечора, може, одійде.

— Прилетимо, а там побачимо...

— А що ми з ним будемо робити, якщо він оклигає? — запитав Андрійко.— Тату, хай живе у нас! Я ж то всіх вовків знаю тільки по картинках, але це ж справжній і такий здоровенний!

— Побачимо! — сказав Андрійкові тато і з товаришами пішов до зелених машин.

Вовк підняв носа — пахло бензином і м’ясом. Нанюхав м’ясо, з’їв. Десь далеко на полігоні зірвалися бомби, вовк ледь-ледь їх почув із далеких степів. Потім він обнюхав куфайку, прислухався: за стіною хтось ходив.

Андрійко і висілкові хлопчики попритуляли замерзлі помідорні вуха до гаража:

— Ходить...

— Не кричи...

— Ходить, кажу...

— Га?..

Андрійко приліг до дверей і запитав:

— Кажи, ти є?

— У-у-у,— тихо відповів вовк.

Андрійко скочив на ноги:

— Ви чули — він говорить! Він упізнав мене по голосу!

— І що ти там крутишся біля того вовка? — сердилася Андрійкова мама, нагрібаючи на подвір'ї віником сніг на килим.

— Тата жду. У мене канікули,— буркнув він.

Минули дні, і не раз можна було бачити Сіроманця в ярах за висілком: він сидів і терпляче чекав, доки Андрійко Лях покатається на лижах зі своїми однокласниками.

Хлопчаки гасали навколо Сіроманця, перекидались, падали, сварились, виходило часом не без бійки та сліз: тоді Сіроманець подавав голос, і вся ватага рушала за ним снігами у виселок додому.

Віднині Андрійко, Андрійкова мати та Сіроманець стали далеко виходити в степ і слухати в небі ревкіт реактивних літаків, ждати з аеродрому Андрійкового тата з товаришами.

Вовк, зачувши "газони" ще за горбами, мчав їм назустріч.

Петро Лях пригальмовував, Сіроманець вскакував у машину, щасливо повискував.

Льотчики видовбали ломами у мерзлій землі Сіроманцеві яму під лісосмугою, вкрили її соняшничинням, і він став там жити, аби не нюхати бензину в гаражі. Їсти йому було що, та він тепер і сам добував дещо в полях, щоб не засиджуватись.

— Коли?! — кричав блідий Петро Лях до своєї дружини.

— Після обіду... взяв лижі і пішов...

— Сам чи з вовком?

— З вовком...

Петро Лях вискочив у темінь. Вітер зі снігом збивали з ніг.

— А може, він до кого зайшов? — Петро Лях кинувся назустріч товаришам-льотчикам.

— Оббігали всі будинки — нема!

— Давайте ракетниці! Швидко! — крикнув Петро Лях, а сам, як птах проти бурі, заточуючись і провалюючись в темно-білі снігові вирви, подався до лісосмуги, до вовчого пристановиська.

Вітер розніс соняшничиння, яма завалена снігом, вовка не було.

— Ага-га-га! — у відчаї закричав Петро Лях у степ, але вітер задув його крик назад до рота.

Блідо-розмиті ракети повисли над висілком.

Кілька "газонів" рвонулись від висілка в сніговий здиблений океан, але й вони потонули у ньому, поглухли.

Вовк волочив Андрійка за комір. Вітер підганяв їх на снігових белебнях, але як тільки вони скочувались в яр і треба було знову підійматися вгору — отут Сіроманцеві доводилося похекати та попріти. Тоді вовк закидав Андрійка собі на спину, розсував грудьми свіжий сніг, лапи ставали на твердіше, і з такою швидкістю вони посувалися до висілка.

Вовк жалібно вив. Покидав Андрійка, сам відбігав, вив на всі боки, прислухався, повертався до Андрійка знову, знову закидав його на спину і ніс далі. Андрійко обнімав вовка руками й ногами, щоб не зсуватися, щоб вовкові було легше.

Льотчики з ракетницями та ліхтарями вийшли за лісосмугу: але що ти його побачиш чи почуєш в цьому шипінні, ревінні, стогнанні, летінні?

Вовк поклав Андрійка на сніг і почав рити у снігу яму. Вирив яму, зсунув туди Андрійка і сам ліг біля нього. Сніг і вітер засипали їх швидко, охоче.

— У ямі тепло,— прошепотів вовкові Андрійко.— Аби нам до ранку не замерзнути, а там уже якось доберемося.

Раптом вовк насторожився: йому почулися постріли. В одну мить він вискочив з ями і завив. Так він ще не завивав ніколи. Все своє життя він завивав з голоду або з горя. Тепер в його завиванні була надія і радість.

— Вовк! — крикнув Петро Лях.— Я чую вовка!

Андрійків тато скинув кожуха, щоб легше було бігти, поскидали з себе кожухи його товариші-льотчики, і всі вони кинулися на вовчий голос. Раз по раз стріляючи з ракетниць, вони на мить зупинялися, щоб не збитися з вовчого завивання.

— Он він темніє! Он! — ледь перевів подих Андрійків тато.

Знесилений вовк ліг на сніг, лизнув того снігу з вітром.

Підбіг Андрійків тато, підбігли його товариші-льотчики і побачили Сіроманця. На його спині лежав Андрійко.

Андрійкова мати плакала та розтирала снігом йому руки, щоки, вуха, ноги.

— Заїхали ми не так і далеко,— виправдовувався Андрійко.— А заметіль почалася ну в одну мить...

— А ти не бачив по небі, що заметіль починається? — Андрійковому татові потроху одлягало од серця.

— Щоб я та тепер куди пустила тебе одного!

— Мамо, не тріть так сильно, вуха болять! — просився Андрійко.

— Я тобі дам "вуха болять"! В тебе ще не те мало б боліти!

— А тут лижа зламалася... Тату, а де вовк? — раптом запитав Андрійко і встав.

— Справді, де вовк? — перепитав Андрійків тато і вибіг у коридор. В коридорі вовка не було. Вибіг на вулицю — нема.

Андрійків тато схопив ліхтаря, і, як був роздягнений, так і побіг до лісосмуги.

Вовк лежав у себе вдома. Розгріб сніг і влігся на ньому під вітром, що свистів над ним на всі свої пальці...

Андрійків тато важко зайшвв у кімнату...

— Є,— сказав він.— У себе вдома. Приготуй, жінко, вечерю. Понесу йому щось повечеряти...

Дихнула весна з лиману. Теплий погляд весни зупинився найперше на снігах — і осіли сніги. Навпроти сонця удень засокотіли з-під них золоті струмки. Вологими ночами Сіроманець покрадьки зачав виходити в степ і там непорушно сидіти. Щось бентежило його вовчу душу, кликало її на ноги.

"А ти думав як, Сіроманчику, це вже нам з тобою кінець? Ну, скажи, думав?" — не покидав його голос Сашка.

Сашко стояв під грушею і слухав, як шуміла ярами весняна вода. На городі лежав опівнічний туман. Попискували сонні горобці під дахом. Пахло далеким вітром, якого вчора звечора не було.

— Засумував чомусь наш Сашко,— тихо говорила в пітьмі мати.— І вчитися гірше почав, і все йому валиться з рук. Ти помітив?

— Може, переростає,— тихо відказав батько.— Та воно й весна... Може б, йому десь на літо путівку до моря...

— Я вже казала. А він; "Не хочу, буду це літо на тракторі в полі". Запав йому цей трактор...

Сашко зайшов у коридор.

— Це ти, сину?

— Тату, а у вовка вікно є?

— Вікно? Яке вікно?

— У лісі, чи де він там живе... Бо йому ж то треба дивитися, щоб не вбили.

— Нема у нього вікна, синочку.

— А вовк у лапи замерзає?

— Ще й як.

— Тату, от коли б я там був би вовком, я б теж замерзав?

— Такий ти хитрий,— сказала мати.

— От і не хитрий, мамо,— Сашко зайшов у свою кімнатку, ліг.

Його обійняв теплий сон: пливли білі айсберги в океані повз хату під голою грушею далеко. Вовка не було.

Чепіжний сидів навпочіпки перед кліткою Вовкодавихи і роздивлявся цуценят:

— Карлики! Пшоно! — кричав він жінці.— Іди-но сюди та тільки на них поглянь! Ось уже скоро півроку, а вони які були, такі і є! Криволапі, недолугі геракли! Не виросли ні на грам!

— То, може, вони ще виростуть,— втішала Чепіжного жінка.— А як не виростуть, то нехай вже такі будуть, ти ж тільки людям про це не розказуй...

— А я ж за неї стільки грошей віддав, на мотоциклі віз аж із Києва... Що це ти мені привела? На Сіроманця з ними? Та з ними хіба що на курчат.

Вовкодавиха винувато дивилась на Чепіжного, а її півріче криволапеньке потомство забилося в куток клітки і тремтіло хвостиками на знак протесту за такі приниження.

— Ну, куди я тепер з ними? Хто у мене їх візьме? В цирк? Там своїх таких хватає. Краще б уже коти, ті хоч мишей, бува, ловлять!

— Дядьку Василь! — гукнув Чепіжного від воріт Сашко.— А ідіть-но сюди, я вам щось покажу!

— Що там іще на мою голову? — Чепіжний поволі, насторожено підійшов до Сашка.

— Сьогоднішня наша районна, не бачили? Нате, прочитайте ось.

— "Цієї зими,— почав читати Чепіжний,— в Н-ську льотну частину прийшов пірат польових просторів—здоровенний вовк-сіроманець. Прийшов добровільно. Сам. Пригнав його голод. Крилаті сини неба обігріли, нагодували, і тепер цей степовий розбійник мирно живе в

частині, возить дітей на санях..." Оце так да... Але як же так,— розгубився Чепіжний,— щоб отак добровільно, сам? Сіроманець? Не може такого бути. Або це не Сіроманець. Сіроманець здохне, а не прийде... Може, це його брат? Треба буде поїхати та подивитися.

— Якщо вас пустять,— сказав Сашко.— Частина ж то військова.

— А вовк-то мій! — скипів Чепіжний.— Хто його перший вловив? Я? Я. І козу він із'їв чию? Мою.

— А навіщо він тепер вам? Хай собі у них живе.

— А збитки за козу? Я своє дарувати "за так" не звик!

— Ви зловили його,— гостро сказав Сашко.— Але ж Сіроманець утік!

— А хіба я винен, що його хтось відпустив,— обурився Чепіжний.— Може, ти?

—Я,— відповідав Сашко.

— Ну, да...— засміявся Чепіжний.— Сіроманець перекусив би тебе, як сірника! Отак: тільки хрусть!— Чепіжний навіть показав Сашкові, як би перекусив його Сіроманець.

Після обіду, коли добре випогодилось, Чепіжний поїхав до Сіроманця. Не забув прихопити з собою і ту фотографію, де його перескакує Сіроманець: Сіроманця там було видно "на всі сто".

— Поробиш ці дні і за мене,— сказав Чепіжний жінці.— Я довго не буду. Туди і назад. Як спитає Олександр Степанович, де я, скажеш — поїхав у райцентр з зубами.

Сашко забіг за Галею Грушецькою додому, і дорога до школи в цей день сміялась на сонці досхочу. Весело і тепло було шпакам. Шпаки підвели в небо від щастя заплющені очі і співали так, що аж ноги під ними тремтіли, І земля співала, як шпак. Над озером обнімалися шиями коні. Блакитними квітами розцвіли більші і менші калюжі. Ліс, так той наче поклав собі руку на серце і тихо благословляв журавлине крило над собою в осяянім небі, і мураху з підтягнутим за зиму животом, і свою лісову стежину, що просихала в Сашка на очах. Сашко став роззуватися.

— Ти що? — спитала Галя Грушецька.

— Погасаю босяка.— І Сашко, нагнувши шию, побіг наввипередки зі своєю тінню. Коли Сашкова тінь налітала на клапті снігу — вона голубіла, налітала на попелясте торішнє листя — темніла. Отак позмагавшись зі своєю темно-голубою тінню, Сашко підбіг до Галі Грушецької і захекано запитав її:

— А ти знаєш, ким я буду?

— Ким?

— А лісником!

Чепіжний повернувся додому на другий день. Заїхав мотоциклом на подвір’я і так і сидів на мотоциклі, не злазив. Побачивши господаря, Геракл відразу звалував від хати світ за очі — на город. Сидів Чепіжний довго, і грязюка на плащі стала підсихати навпроти сонця, взялася синюватим туманом, наче Чепіжний горів.

— То що, дядьку? — спитав Сашко.— Здрастуйте.

— Іди-но сюди.

Сашко підійшов.

Чепіжний витяг з-за пазухи кольорове фото:

— Дивись. Він?

На Сашка глянув Сіроманець. Біля нього стояв Андрійко Лях і льотчики.

— Він, дядьку, він. Сіроманець. А поправився як! Ще більший став. Ну, то й що?

— Війна триватиме,— похмуро прокричав Чепіжний.

— Як триватиме? Не оддають?

— Втік і від них Сіроманець! На цьому тижні втік. Добре людьми сказано — скільки вовка не годуй... А годували ж його там як, а як дивились за ним! За малою дитиною так не дивляться — втік! Сказав: привет, свободная стіхія,—і втік.

— То що ж ви тепер думаєте робити?

— Почнеться другий тайм. Боротьба триватиме. Хто кого.

— А якщо, дядьку, він вас?

— Тоді чорт зі мною. Тоді мені гріш ціна, як і оцим моїм вилупкам! — Чепіжний підійшов до клітки.— Пламенний привіт від Сіроманця! Як нащот росту вгору? На місці? Молодці... Батько вдома? — спитав Чепіжний.

— Батько в полі. Буде він сьогодні вас лаяти.

— За віщо?

— А гній-то на поле ви розвезли?

— А жінка моя де? От біда! — Чепіжний закотив мотоцикла в сарай, замкнув і побіг на ферму.

"Втік! Втік! Тепер він прийде до мене неодмінно! Але ж тут Чепіжний зі своїм "другим таймом", будь він неладен! — думав Сашко.— Треба порадитись з татом: як тато скаже, так і буде".

Але Сіроманець не прийшов. І місяць, і другий. На вулики в садах облетів і поприлипав вишневий цвіт, розцвіли на городах маки, і літо стало обома ногами на свій поріг.

Сашко здавав екзамени. Вставав раненько, йшов купатися, приходив, сідав за підручники, потім одягав нові штани, білу сорочку, галстук, ішов до школи, здавав екзамен, ішов зі школи, і от одного разу... Сашко не повірив своїм очам: на стежці перед ним стояв Сіроманець! Високий, широкогрудий, з малими вушками на великій голові, з великими димчастими незрячими очима.

— Здрастуй... — самими губами сказав йому Сашко.

Сіроманець плакав. Великі срібні сльози котилися по його морді і падали на пісок під лапи.

Сашко обійняв його за шию, але в цю мить вовк відскочив від Сашка в ліщинник. Сашко оглянувся; стежкою від школи бігла Галя Грушецька.

— П’ять! — гукала вона.— Все п’ять! А де ти дівся?

— Та я тут оце думаю, чи стою... чи що...— промимрив Сашко.— П’ять — то добре, у мене з цим ділом, правда, слабувато. Ти, Галю, йди додому, я ще повернуся до школи.

— Щось забув?

— Та забув... гачки під партою забув. Слухай, у тебе батько лікар?

— Ветеринар, то й що?

— Я знаю, він по вівцях та по телятах... А по очах він уміє?

— По чиїх очах?

Сашко зважився:

— От коли б твоєму татові я привів сліпого вовка — він би його вилікував?

— Вовка?

— Так.

— Сліпого?

— Так.

— Із казки?

— Ну. З оцього-о нашого лісу. Сіроманця.

— Ти сказився,— прошепотіла Галя Грушецька.

— Сіроманцю, Сіроманцю, йди сюди, не бійся. Зі мною Галя Грушецька. Йди сюди, Сіроманчику...

Галя Грушецька як стояла, так і сіла: з ліщини вийшов Сіроманець.

— Галю, встань і не тремти! — наказав Сашко.— Це Сіроманець. Він мій друг. Він сліпий. Він давно вже осліп, ще до того, як ускочив до Чепіжного у яму. Сіроманця треба вилікувати, аби він прозрів. Тато твій зможе?

— Аби-то я знала...— швидко заговорила Галя Грушецька,— Взимку приводили до батька сліпого бичка...

— І що?

— Так і відвели,..

— Тоді діло пропаще,— сказав Сашко,— Ти розумієш, аби Сіроманець був зрячим, то він би пішов у краї, де вовків люблять, А сліпим він не знає, куди іти, от він і вештається під рушницею Чепіжного і таких, як Чепіжний... Будемо щось думати.

Ввесь вечір у верболозі біля озера Сашко з білого алюмінієвого дроту плів Сіроманцеві намордник. Галя Грушецька циганською голкою з дратвою до нашийника з їхнього теляти пришивала Сашків пасок для повідка.

— Може, я там забарюся,— тихо казав Сашко,— ну, скільки я там можу пробути? Ну, від сили три дні, подивлюсь, як там що, мені аби його пристроїти, але, може, я там забарюся, то ти вже прийди до моїх батьків і розкажи все чисто, як є.

— Не заблудишся?

— Дорогу я знаю. З батьком не раз бував.

— А харчі на дорогу?

— Добре, що ти нагадала.

— Я тобі приготую,

— І мені, і вовкові. Тільки не вари манної каші, ми з вовком її не любимо,— засміявся Сашко.— Прив’яжеш харчі ось до цієї гілки, щоб собаки вночі не вкрали.

Вдосвіта Сашко потихеньку вийшов з дому. На столі в його кімнатці біліла записка:

"Тату і мамо, мене не буде кілька днів. З шафи я взяв 50 карбованців.

Сашко".

Низький туман застелив город. З городу над картоплями стирчали самі лише мокрі макові голови.

На леваді стало холодніше, а туман вищим: якраз Сашкові по шию. Тепер над туманом мокрою маківкою пливла Сашкова голова.

Біля озера Сашко зупинився. Було тихо, тільки з очерету очеретянки співали, не як люди.

Головами вниз до води вони висіли близенько від Сашка на очеретинах, наче хтось їх поприв’язував.

Сашко пригнувся, заліз під вербове віття, відв’язав вузла з харчами, тим часом верба його скупала росою.

"Нічого собі клумачок наклала,— подумав Сашко про Галю.— Наче на війну!"

З блекоти вигулькнув Сіроманець, вискнув, підбіг до Сашка, поклав лапи йому на плечі.

— Доброго ранку,— сказав Сіроманцеві Сашко.— Що снилося? Нічого? Поснідаємо в дорозі, а тепер — бігом!

Вони бігли під жайворонками світанковим полем. Била роса по колінах. Над білою гречкою гундосив безхатній, видно, джміль. Сонця на землі не було, але вгорі, у небі, жайворонки були вже золотими.

— Будемо бігти, доки не впадемо,— говорив Сашко Сіроманцеві.— А як упадем, отоді вже будемо лежати. До Одеси лісу не буде. Яри та байраки. Мені одне: аби ти не забоявся трамваїв.

Бігли вони степовими дорогами. Коли ж попереду чи позаду них з’являлась якась машина чи трактор — ховатися було де: соняшники, пшениці, лісосмуги. Як їхало щось далеченько, то не ховалися й зовсім: мало що, хлопчик біжить з собакою, що ж тут такого? Буває, собаки й самі бігають по полях. Є такі собаки. А який це розумний буде бігати зранку дорогами з вовком?

Потягнулись яри і ярки, вибалки, балки. Найкраще було б прямувати ними, вони тверді, трава невисока, каміння немає. Але, скільки бачило око, ярами й балками вийшла пастися колгоспна худоба — рудою рікою вона повільно текла зеленими низами, а на впечених сонцем схилах ташувалися вівці. Ще й пастухи з гирлигами та собаками...

Сіроманець облизувався, його носа повертало на балки та на яри, на цей несподіваний квітник — та ще яких! — запахів.

— Завертаймо в лісосмугу. Подамося горою. Яри і вибалки для нас закриті. Це тобі не зима...

Села пішли під черепицею, стіни з білого і жовтого ракушняка, але обминати їх було легше, сіл у цих степах небагато. Зате сонця більше. Навіть Сашкова тінь ховалася під Сашка від такої жаріні. Сіроманець висолопив язика і поклав собі на плече.

Мріли степові кургани. Бони відривалися від землі і зеленими шапками повисали на срібній повітряній течії. А гігантські машини-поливальниці поливали пшениці, здавалося, не водою, а райдугами. Червоними озерами цвіли в лісосмузі маки. Синіми озерами біля них — сокирки. Або молоточки. Або собачі мордочки. Так їх по-різному називають.

Сашко дістав з клунка пляшку води, напився сам, дав напитися вовкові.

— Вперед, Сіроманчику! Поснідаємо ввечері! Отут нам якраз половина дороги.

Польові стежки, цвіт гороху і гречки, літній вилинялий вицвіт неба, сірий цвіт каміння по кар’єрах, клунок на палиці на плечі. Одеси з морем не видно, сонце у хмари сідає.

Раптом, де не візьмись, почало гриміти. Небо чисте, на заході якісь дві-три хмари, а гримить на грозу.

"Гірше,— подумав Сашко,— буде далі, доведеться ночувати під дощем. Але де?"

Сонце сіло. Підсвітило хмари червоно-чорним, зверху засвітило зеленим — і дня не стало.

— Падаю з ніг,— сказав Сашко Сіроманцеві.— А тут ще гримить на нашу голову. Шукаймо якусь халабуду.

З-поза лісосмуги виїхала гарба з соломою чи сіном, Сашко і вовк лягли на землю.

— Бачиш, повна гарба. Виходить, десь недалеко скирта...

Вони пройшли за лісосмугу, Сашко не біг, ішов, ледь тягнув ноги, як назустріч затемніла скирта сіна.

— Спробуємо переночувати у ній. В разі що — буди мене. Ти чутніший. А ось і озерце біля неї. Треба буде скупатися. Не прийдемо ж в Одесу такими замурзаними.

Сашко вигарбав у скирті невелику печеру, дістав з клунка вечерю, розіклав усе достоту: вовкові м’ясо, собі сир, цибулю, млинці.

— Побігли скупаємось, повечеряємо, бо завтра вранці у нас ще дорога.

Невелике степове озерце наче навмисне хто намалював літерою "О". Низька осока на низьких берегах мало ховала його від чужого ока. На берегах було видно сліди і коней і корів.

Сашко тихо зайшов у теплу воду. Вовк купатися не схотів, походив-походив по березі і сів. Зате Сашко накупався досхочу.

Погриміло та й усе. Тільки полякало. На небі чиста зоряна ніч. Золотими мандаринами між зорями пропливали супутники. Пливе-пливе така мандаринка — і нема, вже на тому боці Землі...

Сашко заснув. Сіроманець всівся біля нього і мав роботу: з поля не вгавали перепілки, в скирті не спалося мишам, з озера сплескувала риба. Перед досвітком вовк насторожився: здалеку почувся скрип коліс по нерівній дорозі і запахло кіньми. І те й друге наближалося. І ось темна підвода, запряжена парою коней, випірнула з поля. До скирти, правда,

не доїхала, а повернула до озера. Троє чоловіків скинули з воза човна, спустили на воду, один відплив на середину води, а другий пішов берегом — затягли сітку. Третій стримував коней, вони шарпались з його рук, хропли: видно, зачули Сіроманця.

— Іван, та сходи принеси їм сіна,— почулося з човна,— не понаїдаються ніяк!

Іван прив’язав коней до сухого стовбура, вкопаного при березі, а сам пішов до скирти. Йшов він, як на зло, просто на Сашка і Сіроманця.

Сіроманець понюхав сонного Сашка, звівся на лапи і вийшов з-за скирти назустріч непроханому гостеві. І сів. Іван подумав на Сіроманця, що то пеньок і хотів було його обійти. Але Сіроманець пересів йому дорогу і сам собі сказав:

— Я — вовк.

— Вовк!!! — крикнув Іван і кинувся тікати до коней. Коні відірвалися, побігли.

Сіроманець неквапливими стрибками, аби налякати, оббігав озеро.

Той, що був на човні, перекинувся у воду, нічний товариш його з сіткою на березі покинув сітку і залопотів у поле.

Сашко прокинувся. Сіроманець уже дихав біля нього.

Нічним полем від озера утікало троє.

— Тепер тікаймо й ми,— прошепотів Сашко.

Стрілка показувала: Одеса 5 км.

Сонце стояло на п’ять пальців від горизонту. Шосе двигтіло від машин. Сашко зійшов у кювет, через лісосмугу зайшов у соняшники.

— Одеса,— сказав він Сіроманцеві.— Зараз ми тебе приберемо по-городському. А реп’яхів! А соломи! Ну, хто в такому костюмі тебе вчив приїжджати в Одесу?

Сашко позбирав з Сіроманця реп’яхи, алюмінієвим гребінцем розчесав боки, шию, голову, одягнув намордник. Собі ж до коліна приклав галстук, розгладив, пов’язав.

— От ми з тобою й на людей стали схожі. Пішли. Тільки не біжи, не рвися, іди біля мене тихо і смирно...

"Щоб Сіроманець не вирвався та не втік. Тут під колесо недовго... Йди-йди, Сіроманчику, от молодець. Я з тобою, я тебе не покину і не віддам нікому",— думав Сашко, а сам спідлоба позирав на машини.

В самій Одесі Сіроманець занервував: на вулицях траплялись собаки і собачата, на таких, як і він, повідках, але, зачувши його, одні в паніці рвалися з рук господарів тікати, а другі ошкірювались на нього, бризкали слиною, кипіли очима, повними зненависті.

Сіроманець сопів у намордник, по шкірі пробігали дрижаки. В таких випадках Сашко прискорював ходу або забігав у якийсь під’їзд, і там вони з Сіроманцем перечікували.

Біля лотка дядьки пили пиво. Сашко, ховаючи за собою Сіроманця, швидко підійшов до них і запитав:

— Де тут лікарня Філатова?

— Три зупинки любим трамваєм — туди.

— Куди — туди? — перепитав Сашко.

— Униз. Ну і собачка! — одесит з двома бокалами пива в руках нагнувся до Сіроманця.— А вона не кусається?

— Ні.

— Ну і собачка! А шия, а лапи — прямо тобі вовк!

Сіроманця обступили одесити з пивом, продавець покинув свій торг, став на бочку і зверху дивився на Сіроманця:

— А він хоч учений?

— Не бачиш? — гукнули продавцеві знизу.— По очах видно. Такі дурними не бувають. Часом не продаєш, малий?

— Не продаю.

— Цікаво,— продовжував продавець,— скільки ж це треба, щоб його нагодувати?

Сашко помітив: натовп навколо Сіроманця налипав, як снігова баба. З’явилися і жінки, ставали навшпиньки, заглядали чоловікам через плечі:

— Оренбурзькі платки? Почому?

— Ватин? Пропустіть, я питаю — ватин?

Сашко потягнув Сіроманця крізь натовп. Сіроманець подав тихий голос, і натовп обурено розступився :

— Куди батьки дивляться? Таке страховисько дитина водить, хоч і піонер!

Сашко зайшов у тихий двір лікарні. Сліпі люди ходили по споришу з паличками. Ходили, видно, і не зовсім сліпі, попідруки, говорили, навіть посміхалися своїм словам.

Перше, що впало Сашкові в очі: густий бузок біля сарайчиків чи складів під червоною марсельською черепицею. Туди він і завів Сіроманця:

— Стій отут, Сіроманчику, і не ворушись, Я миттю все розізнаю.

Від лікарні до моря було недалеко, і дачники чи курортники спускали з повідків своїх собачаток, аби вони погуляли саме в цьому місці біля лікарні, де в глибині синіло море.

Треба сказати, ці, як правило, фокстер’єри, молоді чи старі, проводили час у дружбі та злагоді: давно перезнайомились, їли приблизно однакову їжу, навіть перебігали трамвайну лінію під гастроном чи домову кухню по щось новеньке на зубки.

І треба ж було цьому народу зачути вовка!

Сашко пройшов коридором першого поверху — ніде нікого. Піднявся на другий поверх: літня жінка в білому халаті натирала шваброю підлогу.

— Здрастуйте! — привітався Сашко. — Скажіть, будь ласка, а де у вас той лікар, що лікує очі? Я здалеку. І в мене мало часу. Але я хотів би з тим вашим лікарем поговорити.

— Приходьте після обіду,— відповіла жінка, не підводячи голови.— У нас — обід. Тридцять перша кімната.

На лікарнянім подвір’ї знявся собачий лемент і ґвалт. З вікна Сашкові було видно дахи сарайчиків чи складів під червоною марсельською черепицею: на цю черепицю один за одним з криками і сльозами вилітали і падали фокстер’єри. Вони підстрибували у вікні, як м’ячі, і падали на черепицю.

— Що там за ґвалт? — занепокоїлась прибиральниця.

Сіроманця обступило в бузку все собаконаселення району, він відступив до ракушнякової стіни паркану, далі вже було нікуди, а воно лізло, його було багато, тоді Сіроманець перекусив намордник і став хапати їх за загривки і викидати на черепицю.

Сашка, йому здалося, дуже довго не було, позаду — стіна, тоді Сіроманець перескочив через стіну і щез.

Сашко кинувся в бузок, вискочив на вулицю, в один провулок, в другий провулок, покликав Сіроманця над глиняним урвищем понад морем — сів і заплакав...

Сіроманець прийшов у Сашкове село. Сіроманець минув пошту, контору, зупинився перед хатою Шевчука. Постояв, Почекав, доки з хати вибіжить з рушницею Шевчук і смальне по Сіроманцеві. Той не вибігав. Скавуліла лише у дворі його собака.

Сіроманець підійшов до хати Побігайла. Не вибіг і Побігайло. Всі були в полі, косили горох.

Найдовше стояв Сіроманець перед будинком Чепіжного, але й Чепіжного, на його превеликий жаль, не було на цей раз удома: косив горох. На цей раз Чепіжний укохкав би Сіроманця, який прийшов помирати сам...

Сашко зліз з одеського автобуса і полем побіг до лісу. В лісі Сашко ходив до вечора, кликав Сіроманця у глинищах... Сіроманця не було.

Увечері, пізно ввечері Чепіжний поїхав на Київ — повіз Вовкодавиху з її дітьми на базар. Сашко і Галя Грушецька бачили, як буксував його мотоцикл під горою...

Сірий степ з вовнистими хмарами над собою лежав у Сіроманця перед лапами.

— Ого-го! — сказав собі вовк, почав ловити у траві коників.

Ловитися коникам не хотілось, і вони стрибали від зубів Сіроманця через Гіндукуш на Гімалаї... Тоді Сіроманець ліг на спину, підняв лапи, і на його лапи западав дощ, за дощем — сніг, аж до тих пір, коли на кожній його лапі не звили собі гнізда сорокопуди... Бігла біла вода, відцвітав пізній глід, пищали сорокопуденята, і сине небо продовжувалось в небеса.

З води сходило сіре сонце, на ньому скидалась риба, і Сашко обнімав Сіроманця за шию:

— А ти думав, вовчику, як? Ти думав, що це нам уже і кінець з тобою? — Сашко обнімав Сіроманця за шию.

1975